

Paraules menorquines, sí; però ben catalanes

Pilar Vinent Barceló
Servei de Política Lingüística
i Cultura Popular

Segur que són ben poques les persones de Menorca que no hagin sentit mai la típica anècdota recurrent d'una dona menorquina —que pot tenir tants noms com gairebé famílies hi ha a l'illa— que en una estada a Barcelona va comentar: «Tot es dia em cauen ses calces!», la qual cosa va provocar entre els barcelonins allà presents una rialla general, i fins i tot un cert espant entre els més primmirats. És cert, a Barcelona i a la majoria de pobles de Catalunya la paraula *calces* no fa referència, com aquí, a la peça de vestir que cobreix el peu i la cama, sinó a la peça de roba interior femenina que cobreix des de la cintura fins als engonals, i clar, no és estrany que la gent d'aquells contorns se sorprengui quan algú fa un anunci com aquest.

Facècies d'aquesta mena tenen la seva gràcia, sens dubte, fins que algú comença a utilitzar-les malintencionadament com a arguments irrefutables per assegurar que els menorquins —o els illencs— parlem una llengua diferent del català. Ja ho deia Francesc de Borja Moll el 1978 en la lliçó inaugural dels cursos de llengua catalana de l'Obra Cultural Balear, publicada en l'opuscle titulat *Llengua o dialecte? Català o mallorquí?* (Palma, 1980): «La gent que opina sobre llengua i dialecte sense tenir preparació adequada, se fixa sobretot —quasi exclusivament— en el lèxic: en les paraules aïllades». Per tant, cal anar molt en compte i no caure en el parany de cercar únicament allò que ens diferencia de la resta dels catalanoparlants, perquè rere aquesta dèria moltes vegades plana el propòsit d'uns quants de disgregar la llengua, d'empobrir-la fins al punt que esdevengui quelcom purament folklòric o, simplement, que acabi desapareixent.

Les noves tecnologies de la comunicació, concretament les xarxes socials, són un mitjà ràpid de difusió d'idees i informació, i hem vist que en elles han proliferat els grups creats amb l'objectiu de recopilar les paraules i les expressions pròpies de Menorca a fi que no es perdin a causa de l'evolució lògica de tota llengua viva. És aquest un objectiu plausible, perquè recuperar de l'oblit lèxic i frases fetes que avui dia estan en desús entre els més joves és sempre positiu, i difondre-les a fi que la gent pugui utilitzar un vocabulari i unes expressions que els resultin més propers és una tasca que s'ha de fer, però de manera rigorosa i a través dels canals adequats.

A les xarxes socials s'han creat grups amb l'objectiu de recuperar paraules menorquines

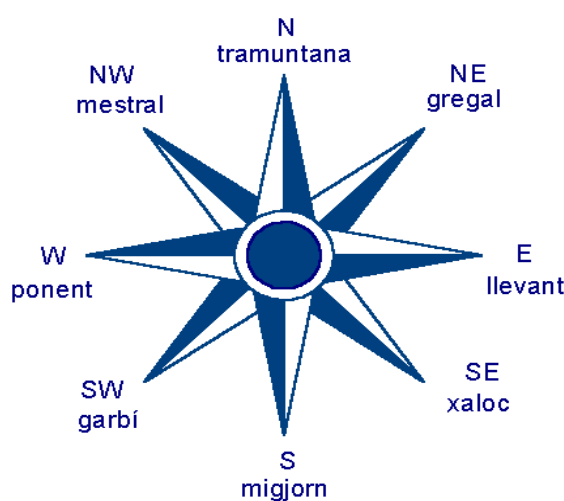
Amb això volem dir que cal ser curós a l'hora d'emprendre aquesta feina, i que moltes vegades convindria depurar la llista de paraules que, suposadament, són exclusives de Menorca, ja que no totes les que es difonen per la xarxa —o a través d'alguns articles d'opinió en la premsa escrita sobre aquest tema— hi tindrien cabuda, bàsicament per dos motius: perquè moltes d'elles ni tan sols són paraules menorquines o perquè no és cert que s'utilitzin únicament a Menorca o a les Balears.

Així, en algunes d'aquestes llistes a les quals hem tingut accés hem pogut comprovar que figuren com a paraules menorquines, i res més que menorquines, mots com *demanar*, *llençol*, *damunt*, *embut*, *espardenyà*, *got*, *llaurar*, *glop* o *moure*, entre altres; paraules totes elles que podem sentir en qualsevol indret de Catalunya i també del País Valencià. O és que no utilitzen *espardenyas*, per ballar sardanes, els esbarts de Tarragona? I els pagesos, que no *llauren* a tot arreu de parla catalana? O què deuen fer servir com a roba de llit a Olot, per exemple, si no empen *llençols*?

I és que a l'hora de destriar quines expressions o quines paraules són les que formen part del lèxic propi de Menorca, hem d'anar alerta de no caure en una sèrie de confusions que intentarem aclarir.

Per començar, hem de diferenciar les paraules menorquines del que es coneix com barbarismes, que el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans defineix com aquelles formes lèxiques d'origen estranger no assimilades a la llengua pròpia, com podrien ser, per exemple, *antes* (per *abans*), *envés* (per *en comptes de* o *en tost de* —aquesta darrera sí que hi tindria cabuda), *cenicero* (per *cendrer*), *messita* (per *tauleta*) o *sinvergüensa* (per *pocavergonya*), que són paraules clarament castellanes i segur que no utilitzava la gent de Menorca segles enrere.

D'altra banda, també hem de distingir entre mots que només utilitzam els menorquins i la manera com pronunciam, a Menorca, alguns mots de la nostra llengua; és a dir, que hem de tenir en compte els fenòmens fonètics, com la iodització, que fa que pronunciem *ventai* o *parei* en tost de *ventall* o *parell*; o la dissimilació, per la qual hi ha gent que diu *domés* en comptes de *només*. A més, hem de tenir molt clar que aquests fenòmens no són exclusius de la parla illenca, sinó que un mateix fenomen es repeteix a diferents indrets de l'àmbit lingüístic català, de manera que a Puigcerdà trobam que pronunciem *asmari* per *armari*, com ho fan a Alaior; que a les Borges Blanques també diuen *enimorat* i no *enamorat*, i que a Sant Antoni de Calonge parlen, com ho fa molta gent de Menorca, del vent de *guergal* en comptes de *gregal*.

La pronúncia de guergal per gregal és un fenomen fonètic que no converteix el terme en una paraula exclusiva de Menorca

Finalment, hem de referir-nos a la confusió que moltes vegades es dona i per la qual molts tendeixen a identificar la llengua que es parla a tot Catalunya amb el subdialecte propi de Barcelona, i res més enfora de la realitat, ja que dins el mateix territori del Principat, com s'observa clarament en el mapa dialectal de més avall, es rallen diferents dialectes i subdialectes de la llengua catalana, cadascun amb una sèrie de trets que el caracteritzen i amb un conjunt de paraules que es fan servir amb més freqüència que en la resta de terres del mateix domini lingüístic. És allò que es coneix amb el nom de sinònims regionals, perfectament intercanviables quant al significat, però amb major o menor ús en una zona o altra dels territoris de parla catalana; com ara *fillet* / *nin* / *xiquet* / *nen*, o bé *capvespre* / *horabaixa* / *tarda* / *vesprada*.

Mapa del domini lingüístic del català amb les seves varietats dialectals

Tanmateix, molts d'aquests sinònims regionals no pertanyen únicament a un dels subdialectes del català, sinó que tant els podem trobar a Maó com a l'Empordà, a Ciutadella com a Amposta; és a dir, en zones geogràficament allunyades les unes de les altres. Vegem, idò, alguns casos de paraules que sempre hem tingut per exclusives de Menorca i que són ben vives i comunes en altres punts de l'àmbit lingüístic català, com comprova setmana rere setmana l'escriptor i periodista Màrius Serra en el seu periple per la geografia catalana en la secció de «Paraules en ruta» del programa *Divendres* de TV3, molt recomanable per cert.

A l'Alt Empordà, a pobles com Figueres, Roses, Llançà, Begur o l'Escala, on recordem que també s'usa l'article salat, trobam paraules com *xalar*, *manescal*, *bot* (barca) o *casquet* (borratxera).

En alguns pobles de l'Alt Penedès, com Vilafranca o Sant Sadurní, podem sentir algun *llavonses* i algun *boni* (en el sentit de gairebé).

La gent del Baix Ebre també es podria apuntar a l'anècdota amb què encapçalam aquest article, ja que utilitzen la paraula *calces* en el mateix sentit que la utilitzam a Menorca, i també fan servir la *vidriola* per guardar els estalvis.

En terres de Lleida tenen un *quentendre*, força similar al nostre *enquentendre*, quan hi ha moltes coses en desordre, i també agafen la *granera* per endreçar-ho.

I podríem allargar la llista amb paraules tan menorquines, però que es localitzen i s'usen arreu del territori de parla catalana, com són *paperina* (bossa de paper) a Mollerussa, *timboret* a Igualada, *pebre verd* i *pebre vermell* a Sant Antoni de Calonge, *despús-ahir* al Baix Camp, *revenxinar* a Berga, *aumon* a Balaguer, *suara* al Ripollès, *eixabuc* a Tarragona, *calcigar* a Gandesa o *llemuix* (líquid enganxós) a Tàrrrega.

A Sant Antoni de Calonge, com a Menorca, diuen pebre verd i pebre vermell en tost de pebrot

El mateix passa amb algunes expressions que es consideren pròpies de Menorca però que són ben usuals en altres zones. Així, per exemple, a Amposta els fillets també *van a costura* quan van a escola, a Sant Antoni de Calonge la roba mal doblegada agafa un *mal jaent*, al Vallès Oriental hi ha coses que *fan oi* en comptes de fàstic, una broma del Vallès Occidental és dur els forasters a *caçar xibeques*, i al Barcelonès les coses llunyanes són *a la quinta forca*, expressió que, com a curiositat, direm que prové del fet que, a Barcelona, de les cinc forques que hi havia per executar els condemnats, la cinquena era fora muralles, enfora de la ciutat.

Així, reprement el discurs de Francesc de Borja Moll a què ens referíem més amunt i que —com seria bo que molts recordassin— el Consell General Interinsular de les Illes Balears va declarar d'interès per a les Illes per Acord de 4 de desembre de 1978, «és ver que a cada illa hi ha un cert nombre de paraules que no es troben normalment a les altres; però unes quantes dotzenes de paraules diferents, dins un conjunt de molts de mils, no determinen una diferència d'idioma, sinó de dialecte».

Aquestes dotzenes de paraules a les quals es refereix Moll, que en el cas de Menorca inclouen un reduït i testimonial nombre d'anglicismes com *xoc*, *tornescrí*, *boínder*, *mèrvil* o *pinxa*, constitueixen els nostres sinònims regionals o dialectals; però no converteixen el menorquí en una llengua diferent del català. Aquestes paraules, només pel simple fet que s'usen i es conserven a Menorca, formen part de la llengua catalana, l'enriqueixen i, al llarg de la història de la literatura catalana, han estat utilitzades per escriptors de diferents èpoques i zones del nostre àmbit lingüístic en les seves obres literàries, de la mateixa manera que els escriptors de les Illes fan servir expressions d'altres punts del domini lingüístic català en les seves creacions. I és que, segons Moll, «les paraules com a tals, el simple lèxic, tenen dins l'idioma una importància molt relativa. No parlem amb paraules aïllades, sinó amb frases, amb tota una estructura mental i formal que està per damunt de les paraules totes soles», una estructura que dóna cos i unitat a la nostra llengua: la llengua catalana.